

JURIDISKA FAKULTETEN

VID LUNDS UNIVERSITET

Anton Lavasanipour Rasnaie

Införandet och misslyckandet av svenska handelsdomstolar

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet

30 högskolepoäng

Handledare: Per Nilsén

Termin: HT 2022

Innehåll

1 INLEDNING	8
1.1 Syfte och frågeställning	9
1.2 Avgränsning	9
1.3 Teori, material, metod och forskningsläge	10
1.6 Disposition	11
2 UPPKOMSTEN OCH UTLÄNDSK LAGSTIFTNING	12
2.1 Frankrike som pionjär	12
2.2 Tysklands handelsdomstolar	13
2.3 Danmarks handelsdomstolar	14
3 Den svenska lagstiftningen	15
3.1 Specialdomstolar i Sverige	15
3.2 De första debatterna rörande handelsdomstolar	16
3.2.2 Lagberedningens behandling av frågan om införandet av handelsdomstolar år 1884	16
3.2.3 Inhämtande av utlåtanden år 1887	17
3.2.4 Sammanfattning och analys	18
3.3 Internationella förebilder	18
3.3.2 Principen om likhet inför lagen	19
3.3.3 Sammanfattning och analys	20
3.4 1905 års lag	21
3.4.2 Förslag till särskild sammansättning vid handelsmål	22
3.4.3 Högsta domstolens respons	23
3.4.4 Justitiedepartementets framförande	25
3.4.5 Lagutskottets respons	27
3.4.6 Sammanfattning och analys	28
3.5 Utvecklingen efter år 1905	29
3.5.2 Hovrättsförfarande	30
3.5.3 Utländsk hänvisning	30
3.5.4 Sammanfattning och analys	32
3.6 Kritik mot hovrättsförfarande	33
3.6.2 alternativ till skiljeförfarande	34
3.6.3 Justitiedepartementets respons	34
3.6.4 Sammanfattning och analys	35
3.7 Handelsdomstolar åter i utredning	36

3.7.2 Sammanfattning och analys	38
3.8 Debattens brytpunkt	38
3.8.2 Sammanfattning och analys	40
4 Analys	41
4.2 Varför inrättades och avskaffades 1905 års lag?	41
4.3 Debattens utveckling	42
5 Slutsats	44
Källförteckning	45
Offentligt tryck	45
Litteratur	46
Övrigt	46

Summary

The main purpose of the paper is to explore the legislation and debate on commercial courts in Sweden from the late 19th century to the end of the 20th century. The focus is furthermore on the law from 1905, on special composition in commercial cases at the courts in Stockholm, Malmö and Gothenburg. This law is the most recent one Sweden has had in the area of commercial courts. The paper examines how this law came about and why it was abolished, and what alternatives were given after its removal. The discussion about the introduction of commercial courts was initiated in response to protracted litigation of commercial cases that caused both economic damage to the business community but also to the judicial confidence and authority from merchants. This discussion began in 1875 and can be considered to be concluded in 1972 as it moves on to deal with the reform of arbitration from having dealt with the issue of commercial courts.

The following questions are addressed in the paper: How did the legislation on commercial courts develop in Sweden and to what extent did foreign law and the Swedish political debate influence it? Why and how was the special composition of commercial courts established? What were the driving forces for and against the establishment of commercial courts?

International law in this area has a striking impact on both the 1905 Act and the other debate on commercial courts. In particular, reference is made to the So- og Handelsretten in Copenhagen in most of the proposals for special commercial courts. The social debate in the country will be made visible in certain studies and opinions, this will be of particular importance for the criticism of special commercial procedures.

Sammanfattning

Uppsatsens syfte är att utreda lagstiftningen och debatten om handelsdomstolar i Sverige från sent 1800-tal till slutet av 1900-talet. Fokus är även på 1905 års lag om särskild sammansättning i handelsmål vid rådhusrätterna i Stockholm, Malmö och Göteborg. Denna lag är den senaste Sverige har haft på handelsdomstolarnas område. Uppsatsen undersöker hur lagen kom till och varför den togs bort, vilka alternativ som angavs efter avskaffandet. Diskussionen om införandet av handelsdomstolar upptogs i anledning av utdragna processer om handelsmål som orsakade både ekonomisk skada för näringslivet men även för rättsväsendet förtroende från handelsmännen. Denna diskussion påbörjas år 1875 och kan anses vara avslutad år 1972. Vilket den övergår till att behandla reformen för skiljeförfarande från att ha behandlat frågan om handelsdomstolar.

Följande frågeställningar behandlar uppsatsen: Hur utvecklades lagstiftningen om handelsdomstolar i Sverige och till vilken mån har utländsk rätt samt samhällsdebatten gjort avtryck i den? Varför och hur inrättades den särskilda sammansättningen vid handelsmål? Vilka var drivkrafterna för och mot handelsdomstolars inrättande?

Den internationella lagstiftningen på området har en slående påverkan på både 1905 års lag och den övriga debatten om handelsdomstolar. Särskild kommer so- og Handelsretten i Köpenhamn hänvisas till i merparten av förslagen till särskilda handelsdomstolar. Samhällsdebatten i landet kommer att i vissa utredningar och utlåtanden göra sig synlig. Detta blir av särskild vikt för kritiken mot särskilt handels förfarande.

Förord

Jag skulle vilja tacka min handledare till detta arbete Per Nilsén, som inte endast hjälpt mig med uppsatsen utan även varit stor inspiration till valet av ämne. Därefter vill jag tacka min gode kamrat Carl Hansen som gjort mig sällskap i lund dessa år. Slutligen vill jag ge ett stort tack till min flickvän Isabel, utan dig vet jag inte om jag hade klarat denna utbildning och även allt annat jag får för mig att göra.

Förkortningar

SvJT

Svensk Juristtidning

1 Inledning

Handel som begrepp är enkelt att förstå sig på, det vill säga att köpa och sälja något. När parter ingår ett avtal om handel så innebär det i allra flesta fall att en part har som skyldighet att köpa något som den andra parten säljer, oftast i utbyte mot den nationella valutan. Praktiken är dock inte alltid lika förenklad som teorin. Kvalité, pris, logistik, krediter och många fler faktorer kan bidra till att ett relativt enkelt handel förfarande blir komplicerat. Som svar till handelns volatila natur växte handelsbruk fram i olika branscher för att skapa samsyn på hur vissa situationer ska regleras. De sedvänjor som aktörer utvecklar sinsemellan i olika branscher utvecklas kontinuerligt och de personer som utövar handel på området har god förståelse för de oskrivna reglerna. Problem uppstår emellertid när utomstående aktörer som saknar denna branschkunskap ska medla dispyter på ett område, utan att ha tillgång till denna särskilda sakkunskap.

Redan under 1600-talet hade problematiken kring domstolens begränsade kunskap om handelsbruk uppmärksamrats. Ett antal handelsmål från hovrätten under perioden hade blivit kritiserade av parterna som framförde att domstolen inte hade den kunskap om det handelsbruk som var aktuellt i det särskilda målet. Den svenska lagstiftningen på handelns område under 1600-talet var så pass ofullständig att hovrätten kom att i större utsträckning grunda sina domslut i handelsmål på köpmännens handelsbruk och sedvänjor. Rättens behov av upplysning angående handelsbruk ledde till att köpmän blev tillkallade till rättegångssal på Stockholms slott för att assistera hovrätten kring ämnet.¹

¹ Petré. SvJT 1961, s.491-492.

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med denna uppsats är att studera diskussionen som varit om införandet av handelsdomstolar i Sverige. I särskilt fokus är den lag från år 1905 om inrättandet av särskild sammansättning vid handelsmål i rådhusrätterna i Stockholm, Malmö och Göteborg.

För att uppnå syftet kommer följande frågor ligga till grund för arbetet:

- Hur utvecklades lagstiftningen om handelsdomstolar i Sverige och till vilken mån har utländsk rätt och den inhemska samhällsdebatten påverkat denne?
- Hur och varför inrättades den särskilda sammansättningen vid handelsmål?
- Vilka var drivkrafterna för och mot handelsdomstolars inrättande?

1.2 Avgränsning

Syftet med uppsatsen är att undersöka diskussionen och lagstiftningen på handelsdomstolar, denna debatt utvecklades från handelsdomstolar till framförallt förslag på reformer i skiljeförfaranden, sent 1900-tal, således är det till den brytpunkten arbetet behandlar. De närbesläktade domstolarna till handelsdomstolar, som sjöfarts domstolar, skiljemannadomstol och andra specialdomstolar, berörs endast i den grad då de har varit framförda i debatten om handelsdomstolar.

Den huvudsakliga debatten på området var mellan sent 1800-tal och mitten av 1900-talet således avgränsas arbetet till framförallt dessa perioder, med hänsyn till omfattnings- och tidsbegränsning.

1.3 Teori, material, metod och forskningsläge

För att besvara uppsatsens fråga om samhällets roll i lagstiftningen och debatten kring handelsdomstolar i Sverige tillämpar uppsatsen teorin om "legal culture". Denna teori beskriver samhällets efterfrågan för juridik, som består av samhällets attityd, föreställningar, förväntningar och åsikter om lagen. I uppsatsens sammanhang används denna teori för att analysera samhällets attityd, värderingar och åsikter om handelsrätten, och hur dessa i sin tur påverkat utvecklingen på området.² Legal culture anses vara orsaken till karaktärsdragen i olika rättssystem, som exempel, Engelska rättsväsendet har fördelaktiga handelslagstiftning till förmån för näringslivet, på grund av att det är en stor handelsnation. Denna logik kritiseras, teorin förutsätter att samhällets kultur påverkar rättssystemet, dock tar man inte i beaktning att rättssystem till stor grad kan påverka kulturen i samhället. En annan problematik med teorin är det faktum att det är svårt att särskilja legal culture och rättsväsendet, när man analyserar dessa.³

Frågan om hur andra länders lagstiftning påverkat Sverige, besvaras genom tillämpningen av legaltransplants teorin. Denna teori som först myntades av Alan J Watson⁴ beskriver hur samhällets interna faktorer utgör en väldig föga betydelse för hur ett lands lagstiftning utvecklas.⁵ Rättssystem och lagar har i en väldigt stor grad lånats från andra länder, som i sin tur har haft väldigt annorlunda samhällen jämfört med landet som adopteras deras lagstiftning. Detta argument har framförts med detaljerade exempel från historien.⁶ Vidare beskrev Watson hur reformer på lagstiftningens område ofta förlitat sig på yrkesjurister, vilket inte ansåg sig vara skapare av lag, utan de som ger en lag sin auktoritet och legitimitet, dock enligt teorin är denna auktoritet inte från själva juristerna utan utländska redan etablerade lagstiftningar.⁷

Materialet består främst av svenska förarbeten. Propositioner, Statens Offentliga Utredningar, diverse betänkande och utlåtanden. SOU 1972:22

² Friedman, Lawrence. Law and society and introduction, Prentice-Hall, Inc, Englewood Cliffs, New Jersey 1977, s. 7.

³ Ralf Michaels, Forthcoming in Oxford Handbook of Private Law, Oxford University Press, s. 2-3.

⁴ Alan J Watson var en skots rättshistoriker, född 1933, död 2018

⁵ Legal transplants: an approach to comparative law, s.21-22.

⁶ Watson, s.21-27.

⁷ Watson, s. 88.

har varit till stor hjälp för att fastställa tidslinjen. Arbetets syfte är att behandla den svenska lagstiftningen och rättsliga debatten kring handelsdomstolar, således har svenska källor använts för behandling av internationell lagstiftning, dessa källor riskerar att ge en felaktig bild av utländsk rätt, dock är det inte av intresse för arbetet exakt hur den utländska lagstiftningen var formad, utan det av intresse har varit hur man har refererat till den i Sverige. Svensk Juristtidning har använts som komplement till huvud materialet, av särskild vikt har två artiklar från 1923 och 1944 varit, för att behandla åsikter som fallit utanför förarbeten.

Forskningsläget för handelsdomstolar i Sverige, är i princip obefintligt, litteratur som berör området mer än något ynka stycke saknas. Även andra arbeten saknas. Ovan nämnda material är det enda som har hittats på området.

Uppsatsen använder sig av en rättshistorisk samt komparativ metod. Det görs en rättshistorisk undersökning i vår lagstiftning debatt för införandet av handelsdomstolar. Den komparativa metoden används för att analysera hur utländsk lagstiftning påverkar denna debatt.

1.6 Disposition

Arbetet påbörjas med att introducera de tyska, danska och franska handelsdomstolarna, i syfte att beröra dessa kort då de senare refereras till i debatten. Därefter som introduktion till den svenska lagstiftningen och debatten på området av handelsdomstolar, presenteras de tidigare specialdomstolarna i landet, även detta i syfte att de senare refereras till i debatten.

Det tredje kapitel i arbetet är uppdelat i fyra huvudämnen, debatten före 1905 års lag, 1905 års lag, debatten efter 1905 års lag och slutligen debattens övergång till skiljeförfarande.

Avslutningsvis är det en analys som besvarar de frågeställningar som inte besvarats i tredje kapitlet samt en slutsats.

2 Uppkomsten och utländsk lagstiftning

2.1 Frankrike som pionjär

För att förstå handelsdomstolarnas unika roll i de europeiska ländernas rättskipning är det av vikt att behandla dess startpunkt och därmed de första versionerna av handelsdomstolar. Inledningsvis kommer detta avsnitt behandla det första systemet av handelsdomstolar i Frankrike, dess historiska utveckling och influens internationellt.

Den särskilda rättsprocessen för handelstvister härstammar från medeltiden och är i stor grad grundad i romersk och italiensk-franskt ursprung. Den Romerska rättsstaten saknade en speciell jurisdiktion för handelns område. Behovet existerade inte för en särskild yrkesrättskipning. I takt med den kommersiella och ekonomiska utvecklingen inom Europa blev den Romerska rättens normer på handelns område mindre lämpliga för det utvecklade handelsbruket.⁸

Den första handelsdomstolen inrättades i Frankrike år 1302 i form av särskild köpmansrätt. I Paris tillfördes en särskild jurisdiktion för handelsmål genom Karl IX edikt⁹ från år 1563. Enligt detta edikt fick handelsståndet i Paris behörighet att skipa rätt mellan köpmän, i god tro utan att vara bunden av lagarnas bokstavliga tolkning. Sammansättningen av denna särskilda rättskipning bestod av en handelsdomare samt fyra köpmän. Dessa blev valda för ett år och bestod av köpmän från Paris. Detta blev grunden till de moderna handelsdomstolarna i Frankrike och i förlängning även handelsdomstolarna runt om i Europa. År 1673 tillkom nya bestämmelser som fastställer att handelsdomstolarnas kompetens endast avsedd tvister mellan köpmän, deras behörighet att utöva rättskipning var därmed grundad i deras egenskap som handelsmän. Den Franska revolutionen kom att förändra det Franska rättsväsendet, jämlikhetsprincipen introducerades och kom att tillämpas även på handelns jurisdiktion och i förlängning deras handelsdomstolar. Handels, sjörett och konkurs frågor underkastades den kommersiella jurisdiktionen. De tidigare lokala ståndsdomstolarna ersattes av territorialdomstolar med realkompetens. År

⁸ Nya lagberedningens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning, s. 54-55

⁹ särskilt påbud förmedlat av den styrande makten.

1790 fick handelsdomstolarna det officiella namnet Tribunaux de commerce.¹⁰

2.2 Tysklands handelsdomstolar

Tysklands handelsdomstolar, Kammer für Handelssachen, denna domstols sammansättnings bestod av en rättslärdd ordförande med två sakkunniga lekmän med handelskunskap som bisittare. De Tyska handelsdomstolarna hade inte exklusiv kompetens om handelstvister. I tvistemål rörande handel och sjöfart var handelsdomstolarna första instans. I det fall parterna var överens hade de även rätt att få målet prövat, istället för i handelsdomstolen, i den tyska civildomstolen som första instans. De tyska handelsdomstolarna var populära och allmänheten hade högt förtroende för dem. Den främsta faktorn till detta var den höga kvaliteten på lekmännen som utgjorde handelsdomare. Handelsmän samt sjömän blev rekommenderade av sina respektive verksamhetsföreningar och blev på så sätt anförtrodda uppdraget som handelsdomare i handelsdomstolen. Uppdraget varade i tre år men kunde förnyas. I majoriteten av fallen förnyades uppdragen eftersom det var en stor ära att bli tilldelad denna viktiga roll. Handelsdomarna tog sin roll i rättskipningen på stort allvar. I Berlin var det inte ovanligt att lekmännen på handelsdomstolen deltog i sammanträden flera gånger i veckan. Det var främst de mest framstående affärsmännen som blev valda till handelsdomare. Sett i ljuset av att dessa var framstående affärsmän visar det tydliga engagemanget i frågan. I takt med att domstolens popularitet ökade och arbetsbelastningen växte, utvidgades valet av domare till att bestå av både små och stora handelsmän. Det fanns även ytterligare en anledning till denna utvidgning. Det faktum att majoriteten av processerna var av mindre natur innebar också att de mest framstående handelsdomarna inte behövde lägga sin tid på dessa tvister utan kunde spara den till större och viktigare processer.¹¹

¹⁰ Nya lagberedningens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning, s. 57-58

¹¹ Ripper. SvJT 1945, s.95.

2.3 Danmarks handelsdomstolar

So- og Handelsretten är en specialdomstol i Danmark vars kompetens är på handels- och sjöfartsmål som väcks i Köpenhamn, mål inom detta område som är utanför Köpenhamn kan även upptas i So- og Handelsretten om parterna är överens om det.¹²

År 1861 inrättades So- og Handelsretten i Köpenhamn, domstolen bestod av en rättslärard ordförande samt fyra lekmän som meddomare. I mål som handlade om mindre penningbelopp var sammansättning av domarna en rättslärard ordförande tillsammans med två lekmän som meddomare. So- og Handelsrettens ordförande valdes av regeringen och uppdragets livslängd brukade bestå i flera år. Lekmännen valdes vart fjärde år till meddomare. Ett kollegium bestående av handels- och sjöfartsorganisationer samt Köpenhamns kommunstyrelse valde tillsammans ut totalt 56 lekmän som meddomare.¹³ Den danska handelsdomstolens popularitet kan framförallt beskyllas på det faktum att domstolen endast praktiserade muntlig huvudförhandling, detta vid en tid då Danmarks processrätt i de första instanserna i princip uteslutande bestod av skriftliga förfaranden. Muntlig föredragning av processmaterialet var en nödvändighet för lekmannadomarnas deltagande i So- og handelsretten.¹⁴

¹² Persson, s. 16.

¹³ Almstrand SvJT 1923, s. 381-382.

¹⁴ Almstrand SvJT 1923, s. 387.

3 Den svenska lagstiftningen

3.1 Specialdomstolar i Sverige

Under 1600-talet och 1700-talet bidrog en allt starkare näringspolitik till att diverse specialdomstolar inom näringsverksamheten och yrkesområdet inrättades för att döma i särskilda mål. Några exempel på specialdomstolar som inrättades var Skogskommissionerna, som avgjorde tvister om skog som Kronan ansåg sig ha rätt till, Kvarnkommissionerna som behandlade rättstvister rörande kvarnar och Bergstigningsrätterna som avgjorde både civilmål samt brottmål i bergslagen.¹⁵ År 1739 inrättades särskilda domstolar som avgjorde tvistemål som grundade sig i manufakturering. Dessa domstolar bestod av en magistrat ordförande samt sex lekmän som bisittare. Processordningen under tidsperioden var särskilt avsedd för att skapa skyndsamma rättsprocesser.¹⁶ Under 1800-talet gjorde liberalismens principer avtryck i det svenska rättsväsendet. Principen om allas likhet inför lagen uppkom och bidrog till att man kom att avskaffa några specialdomstolar. Tanken om att eliminera de stora klasskillnaderna i samhället bidrog till debatten om avskaffandet av särskilda domstolar för vissa grupper.¹⁷ År 1822 lades ett förslag fram för en ny rättegångsbalk. Lagkommittén som tog fram förslaget framförde att specialdomstolar borde avvecklas och att den sakkunskap som fanns i vissa specialdomstolar borde ersättas av sakkunnigas utlåtanden istället. År 1853 samt 1854 skrevs två betänkanden som bland annat berörde näringslivets kreditförhållanden. I dessa framfördes näringslivets behov av skyndsamma avgöranden i handelstvister. Som svar på dessa frågor uppkom frågan om införandet av särskilda handelsdomstolar och olika förslag på särskilda sammansättningar i rådhusrätterna togs upp. Det diskuterades bland annat att en sakkunnig köpman skulle kunna sitta som bisittare i mål som var mellan näringsidkares verksamheter. Inget av dessa förslag gick dock vidare i lagstiftningsprocessen.¹⁸

¹⁵ Persson, Lennart. Allmänna domstolar och specialdomstolar, s. 5.

¹⁶ SOU 1972:22 s. 15.

¹⁷ Persson, s. 6.

¹⁸ SOU 1972:22 s. 15.

3.2 De första debatterna rörande handelsdomstolar

Riksdagen upptog för första gången upp frågan om införandet av handelsdomstolar i Sverige den 18 maj 1875, i samband med utarbetandet av förslaget till en ny rättegångsordning. Orsaken till att man skulle utreda inrättandet av handelsdomstolar i landet var enligt riksdagen den svåra naturen av handelstvister och handelsnormer. Riksdagen menade att det interna handelsbruk som handelsmän använde sig av inte var något lärda jurister hade kännedom om och därför försvårades processer av tvistemål som berörde handel och näring. För att tillföra den kunskap som de rättslärda domarna saknade, tillkallades sakkunniga vittnen som gav utlåtanden. Det föranledde dock två problem, dels var dessa vittnesmål svårtolkade eftersom rättens kunskap redan var relativt begränsad, dels innebar dessa vittnesutlåtande och dess tolkning förlängda processer. Riksdagen lyfte problem som kom med förlängda processer i handels- och näringsmål. Parterna i dessa mål kunde lida, och hade lidit, ekonomisk skada på grund av de externa faktorerna desto längre processen drog ut på tiden. Som exempel på externa faktorer lyftes indragna krediter som i sin tur kunde leda till, både direkta och indirekta, finansiella skador, färskvaror som hann bli dåliga och oanvändbara, starka valutarörelser samt prisrörelser i diverse varor.¹⁹

3.2.2 Lagberedningens behandling av frågan om införandet av handelsdomstolar år 1884

År 1884 fick den nya lagberedningen uppdraget att behandla frågan om införandet av handelsdomstolar i Sverige, som Riksdagen behandlat år 1875. Beredningen kritiserade de argument som tidigare presenterats i fördel för handelsdomstolar. De anförde att logiken om att handelsrelaterade normer och regler är av en så pass svår grad att kompetenta jurister inte kan på ett effektivt sätt handlägga dessa mål, inte var realistisk. Beredningen instämde i att handel till viss del vilar på oskrivna regler och sedvänjor, men som i all annan rätt, ska den skrivna lagen vara prioriterat. Handelsbruk ska användas som utfyllande regler när lagstiftningen brister. Beredningen angav att i det fall lagstiftningen hade så pass stora brister att jurister i stor mån inte kunde döma dessa mål, borde i första hand en förbättring av

¹⁹ Nya lagberedningens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning, s. 18-19.

handelslagstiftning påbörjas.²⁰ Den nya lagberedningen avslutade sitt betänkande genom att förklara utredningen, och förslaget om inrättandet av särskilda handelsdomstolar i landet, vilandes tills dess att reformer skapats inom Handelsbalken och Sjölagen.²¹

3.2.3 Inhämtande av utlåtanden år 1887

År 1887 inhämtades utlåtanden från diverse intressenter för frågan om införandet av handelsdomstolar i Sverige. Allmänt stöd gavs åt inrättandet av handelsdomstolar i landet, argumenten var framförallt en repetition av de som angavs år 1875. De experter som representerade näringslivets intressen angav ett gemensamt förslag till handelsdomstol i de större handelsstäderna. Domstolen skulle bestå av en rättslärdd ordförande samt två till fyra lekmän med handelskunskap. Lekmännen skulle väljas från olika företag och grupper inom näringslivet. Det föreslogs även ett tvåinstansförfarande för dessa domstolar, där överklagan skulle gå till högsta domstolen. Skälen för införandet av handelsdomstolar kritiserades i betänkandet och man menade att skyndsamma processer är ett grundvillkor och behov för alla rättsområden, inte endast i näringsbetingade mål. Vidare framfördes att tills en rättegångsreform hade slagit igenom var det för tidigt att bedöma om skyndsamhet i rättskipningen fortfarande skulle bli problematiskt. Tills detta skett ansågs behovet av handelsdomstolar i landet inte nödvändigt.

Den förstärkta lagberedningen från år 1887, motsatte sig bägge förslagen. De anförde att utredningar av särskilt svåra sakförhållanden vid handelsmål borde lämpligare tillgodoses genom sakkunnigas utlåtanden och vittnesbörd. De lekmän som skulle tillsättas i dessa särskilda handelsdomstolar torde inte besitta större förtroende än den vanliga domstolsordningen. För att inrättande av särskilda handelsdomstolar skulle resultera i större kompetens och auktoritet på handels område ansåg beredningen att näringslivets mest framstående personer inom vissa branscher var villiga att agera som lekmannadomare i dessa domstolar. Det ansågs dock vara ett för stort krav på de redan mest upptagna näringslivstoppar, att ställa sig tillfogande som domare i samtliga handelsmål. Om handelsdomstolar endast kom att inrättas i de större städerna skulle detta medföra kompetenskonflikter vilket i sin tur skulle leda till auktoritetsbrister i övriga underrätter. Förstärkta

²⁰ Nya lagberedningens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning, s. 42-43.

²¹ Nya lagberedningens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning, s. 46.

lagberedningen rekommenderade att inrättandet av handelsdomstolar skulle förfalla på grund av de nämnda framföranden.²²

3.2.4 Sammanfattning och analys

De första argumenten för införandet av handelsdomstolar presenterades av riksdagen, de var framförallt grundade i att handelsbruk och sedvänjor var av sådan fack teknisk karaktär att den rättslärda juristen inte behärskade området till den grad som krävs för en säker rättsprocess. Konsekvens till denna anförda problematik var fördröja processer inom handelsmål som resulterat i att parterna löper risken för indirekt ekonomisk skada. Motargumenten för införandet av handelsdomstolar var dels att problematiken kring handelsmål hänför sig till den bristfälliga lagstiftningen och inte domstolens kompetens. Lekmännens kompetens och förtroende ifrågasattes, framförallt ställde man sig kritisk till om de affärsmän som har den största kompetensen var tillgängliga för sådant uppdrag.

3.3 Internationella förebilder

Debatten om införandet av handelsdomstolar i Sverige återupptogs år 1893 i Lagutskottets utlåtande N:62. I samband med utredningen om den nya rättegångsreformen väckte Erik Åkerlund²³ en motion rörande begäran om utredning av införandet av handelsdomstolar.²⁴ Åkerlund använde det franska rättsväsendet som förebild i sin argumentation för handelsdomstolarnas lämplighet. Frankrikes handelskår hade framfört att de särskilda handelsdomstolarna i landet hade spelat en väsentlig roll i landets handelsrättsliga lagstiftnings läsbarhet, auktoritet och tillämpning. Enligt den officiella statistiken hade handelsdomstolarnas domar enbart ändrats i efterhand ett fåtal gånger procentuellt, jämfört med de vanliga civilmålsprövningar som skett i ordinarie domstolsväsende.

Åkerlund menar att handelsdomstolarnas syfte att skapa skyndsamma processer bevisades av fransk statistik. Under två månader, år 1886,

²² Förstärkta lagberedningens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning, s. 24-30.

²³ Erik Åkerlund var riksdagsledamot från 1887-1924 för lantmannapartiet och högerpartier, född 1853, död 1932.

²⁴ Lagutskottets Utlåtande N:o 62, s. 1.

behandlades 8 992 mål i handelsdomstolen i Paris. Över 87% av dessa mål avgjordes inom en månad. Åkerlund avslutade sin argumentation med att påvisa att Frankrikes näringsliv och handelsstånd var ledande inom både juridik, och verksamhet över hela världen. Sverige borde därför ha kunnat hämta god erfarenhet från deras rättsväsende och handelsdomstolar.²⁵

Utskottet instämde inte med Åkerlunds argument, med hänvisning till de äldre argument som använts mot handelsdomstolar i 1884 års betänkande. Utskottet ansåg att den skrivna lagen går först i Sverige, således är det den rättslärdade domaren som har den högsta auktoriteten och behörigheten att avgöra samtliga mål, detta då även handelsmål.²⁶ Utskottet instämde dock att skyndsamma rättsprocesser var önskvärt, både på handelsns område, samt resterande rättsområden. Dock anförde de som svar på detta att den nya rättegångsordningen innefattar bestämmelser som skulle avhjälpa det syftet, således var skyndsamma processer inte ett godtagbart syfte för att inrätta handelsdomstolar. Utskottet refererade även till 1887 års betänkande från Förstärkta lagberedningens argument mot lekmannadomares faktiska kompetens, att handelstvister var av så pass svår natur att rättslärdade domare inte kunde utreda ett särskilt mål har redan tagits hänsyn till i processordning i och med att sakkunniga experter inom dessa områden blir delaktiga genom vittnesmål och utlåtanden. En handelsdomstol sammansatt med lekmän med bakgrund i handeln kommer inte nödvändigtvis eliminera sakkunnigas delaktighet som vittnen. Utskottet avfärdade motionen med hänsyn till det ovannämnda.²⁷

3.3.2 Principen om likhet inför lagen

År 1897 gav lagutskottet ett utlåtande med anledning av väckta motioner på närings lagstiftningens område. Riksdagsledamot Pehr Lithander²⁸ från första kammaren väckte en motion om att tillsätta en kommitté som skulle utreda ändringar i Rättegångsbalken, Utsökningsbalken, Konkurslagen samt övriga lagar som berörde handel och industri. Lithander kommenterade den svenska handelsrättens tillstånd och anförde att enligt en sammanställd bild från flera aktörer inom området presenterades en dystur bild. Lagstiftningen

²⁵ Lagutskottets Utlåtande N:o 62, s. 2.

²⁶ Lagutskottets Utlåtande N:o 62, s. 3-4.

²⁷ Lagutskottets Utlåtande N:o 62, s. 5-6.

²⁸ Pehr Emanuel Lithander var riksdagsledamot från 1888-1894 och 1897-1908 för högerpartiet, född 1835, död 1913.

var enligt Lithander både föråldrad, ofullständigt och mycket invecklad. Detta hade lett till att förhållandet mellan aktörer inom näringslivet tagit skada. Han riktade även kritik mot processhanteringen av handelsmål, de tvister rörande varuleveranser skapade försvårade omständigheter i bevisfrågan, köpare och säljare befann sig i de flesta fall på olika orter, att föra med varor till främmande ords domstols för att bevisa fel, var inte alltid praktiskt möjligt. Även landsbygdens handelsmål problematiseras, handelsrelaterade mål behandlades i dessa orter endast i samband med likvidationprocesser som skedde ett fåtal gånger per år. Ett system av handelsdomstolar påtalades som en lösning för dessa geografiska och tids utdragna problem.²⁹

Lagutskottet nekade Lithanders motion och avfärdade handelsdomstolars införande i landet. Utskottet menade att införandet av en särskild handelsdomstol stod i strid med den rättsutveckling som skett under århundradet. Reformen hade under denna tid gått ut på att avskaffa landets diverse specialdomstolar, i syfte att säkerställa den likhetsprincip som präglade samhällsdebatten. En rättvis och riktig process vilade i huvudsak på att domstolarna i landet var sammansatta av specialister på samtliga juridiska områden och att dessa organ kunde hämta särskild spetskunskap genom sakkunnigas utlåtande vid särskilda situationer och utredningar. Avslutningsvis ansåg utskottet att åtgärder för skyndsamma processer redan var på god väg att bli införda i rättssystemet, men i vilket fall var det oskäligt att handelsmän och näringslivet skulle få en prioritet på snabbare processer än resterande parter i samhället.³⁰

3.3.3 Sammanfattning och analys

Fransk lagstiftning användes som ett argument för handelsdomstolar för första gången i debatten, det var särskilt välgrundat att Frankrike var ett ledande land på området med tanke på den statistik som presenterades. Bevissvårigheter presenterades även som en problematik i det dåvarande systemet för parter som inte befann sig på samma ort. Att den internationella lagstiftningen inte bemöttes vid nekande till motionen var anmärkningsvärt, emellertid behövs det inte spekuleras, synen från juristerna har i princip varit densamma sedan debatten upptogs, ny

²⁹ Lagutskottets Utlåtande N:o 59, s. 3-7.

³⁰ Lagutskottets Utlåtande N:o 59, s. 14-17.

lagstiftning på handeln- och processområdet var tvungen att implementeras innan de var redo att bemöta frågan om handelsdomstolar.

Nytt argument mot införandet var det att handelsdomstolar stod i strid med samhällsutvecklingen, särskilt för den nya principen om lagens lika inför alla. Det hade tidigare kritiserats att näringslivet skulle få en särbehandling men detta var första gången samhällsdebatten tog sin plats i diskussionen.

3.4 1905 års lag

År 1901 tillsatt Kongl. Maj:t en kommitté för att utarbeta förslag till ny lagstiftning på handelsn område. Kommittén bemyndigades att tillsammans med en motsvarande dansk kommitté sammanträffa i syfte att harmonisera förslagen till ny handelslagstiftning. Även en norsk kommitté bildades för detta ändamål och sammanträdde i arbete 1902.³¹ Frågan om införandet av handelskunniga män, deltagande i handelstvister uppkom till behandling. I detta ändamål hade sakkunniga och intressegrupper från näringslivet samlats för övervägande under februari och april 1902 samt 1903, där bland annat samtliga handels- och sjöfartsnämnder i landet och ett stort antal handelsföreningar deltagit. Ledamot i kommittén Gustaf Carlson³² fick i uppdrag att under utredningen resa till Danmark, Österrike och Tyskland för att få en förståelse av hur dessa länder inkorporerade handelsmän i handelstvistemål samt hur deras domstolsorganisationer fungerade. Detta arbete var grunden för motiven och förslagen rörande handelsdomstolars och särskild sammansättning för handelsmål i svensk lagstiftning.³³

Kommittén anförde i motiven till förslaget om lagen om köp och byte av lös egendom att rättsförhållandet mellan köpare och säljare av lös egendom framförallt reglerades av parterna. Vid bedömning av ett sådant förhållande stod köparen och säljarens avtal som grund, vare sig det varit ett muntligt eller skriftligt avtal. Köp- och säljavtal rörande lös egendom hade inte några formkrav, således existerade inget juridiskt företräde framför parternas syfte och mening i avtalet. Av störst betydelse för bedömningen av ett köp- eller säljavtals rättsverkan var de sedvänjor som utvecklades inom de större

³¹ 1903 betänkande för ny lag om köp och byte af lös egendom, s. 1-3.

³² Gustaf Carlson var var en framstående jurist som bland annat varit notarie i Svea hovrätt, hovrätten över Skåne och Blekinge, född 1861, död 1936.

³³ 1903 betänkande för ny lag om köp och byte af lös egendom, s. 5-7.

branscherna. Dock skulle stor betydelse även läggas på det handelsbruk som utvecklats i mindre skala som möjligtvis inte är allmänt känt. Dessa handelsbruk och sedvänjor blev som allra viktigast för att reglera rättsförhållandet mellan köpmän. Då handelsbruk var i ständig utveckling och kunde variera kraftigt beroende på vilken ort en befann sig i, kunde det inte antas att domstolarnas ledamöter skulle ha kännedom dessa. I det fall handelsbruk åberopades, som domstolen inte behärskade, inkallades sakkunnig för denna kompetens. Det fanns inte något hinder för detta system av inhämtande av sakkunskap. Kommittén föreslog dock att handelskunniga män deltog i domstolar där handelstvister i större utsträckning förekom. Detta kunde resultera i att domstolarna tydligare hade möjlighet att inhämta och tolka särskilda yttranden inom handelsbruk och att denna kunskap kunde spridas i större utsträckning genom praxis, som i sin tur utbildade hela landets domarkår.³⁴

3.4.2 Förslag till särskild sammansättning vid handelsmål

Det utredningsarbete som skedde för lagen om köp och byte av lös egendom resulterade i ett utarbetat förslag till införandet av särskild sammansättning vid handelsmål. Förslaget innebar att vid handelsmål i rådhusrätterna i Stockholm, Malmö och Göteborg, skulle rätten bestå av två rättslärdade ledamöter samt två handelskunniga män. Med handelsmål menades tvist avseende anspråk som grundar sig på köp av lös egendom eller avtal om kommissionsinköp eller försäljning av lös egendom, dock endast där det är fråga om avtal mellan köpmän eller deras verksamheter. Konkurs och växelmål rörande lös egendom ansågs inte vara handelsmål. I de städer där handelskunniga ledamöter skulle ha säte i rådhusrätterna låg det på stadsfullmäktige att vartannat år i december månad utse dem. Uppdraget gällde i två år och ett lika antal suppleanter till dessa skulle utses. Antalet ledamöter förordnade kungen särskilt för varje rådhusrätt. Handels- och sjöfartsnämnd, om sådan fanns, var pliktig att i god tid före stadsfullmäktiges val, tillförse en lista med lämplig män. Lämpligheten för handelsmännen grundades på att de var svensk medborgare och minst 25 år. De fick inte vara under förmyndarskap eller har avträtt sin egendom till borgenär. Han var också tvungen att vara fri från skuld samt inte blivit dömd ovärdig att tjänstgöra för riket eller att föra annans talan inför rätten.

³⁴ 1903 betänkande för ny lag om köp och byte af lös egendom, s. 47-49.

Handelskunnig ledamot samt suppleant fick inte uppbära något arvode för sin tjänstgöring. Kärande skulle vid stämningsansökan begära att handelskunniga ledamöter skulle delta för att lagen skulle tillämpas. Om kärande inte begärde det skulle svarande begära det vid första rättegångstillfälle. I det fall flera tvistefrågor avsågs handläggas gemensamt och någon av dessa var av handelsmålsegenskap, kom rättsens sammansättning att gälla som det stadgats om handelsmål.³⁵

3.4.3 Högsta domstolens respons

Justitieråd Carl Lindbäck³⁶ kommenterade att rättskipningen bäst och säkrast utövades av domstolar med fast anställda, rättslärdade ledamöter som ägnat hela sina liv åt lagens tolkning och tillämpning. Domstolarnas sammansättning borde då endast ändras i det fall ett mål var av sådan beskaffenhet att det tydligt var så pass skiljaktigt från de vanliga rättegångsmålen, att utredning av detta mål inte kan utredas i en säker och rättvis process, med sakkunnigas vittnen och myndigheters utlåtanden och den rättslärdade domarens erfarenheter, utan endast i samråd av lekmän med särskild fackkunskap skulle detta kunna uppnås. Behovet av denna sammansättning kritiserades, merparten av alla så kallade handelsmål utgjorde vanliga enkla skuldfordringstvister, vilka särskild kunskap inom handel inte var nödvändigt för ett rättvist avgörande. I övriga handelsmål var det dock i särskilt fall av vikt att köpmän tillförde med specifik kunskap för att målet skulle kunnas avgöras. Det fanns inget som talade för att ge dessa köpmän behörighet att medverka i handläggningen, samt avgörandet av dessa mål, skulle förbättra domstolsförfarandet.³⁷

I motiven antydde det att ledamöterna i rådhusrätterna saknade den kompetens och det förtroende från handelsväsendet att leda dessa handelsprocesser. Särskilt anfördes det att i frågan om behandling av sakkunnigas vittnesmål och utlåtandet att den rättslärdade ledamoten inte kunde på bästa sätt behandla detta material. Detta ansåg Lindbäck inte vara korrekt, den rättslärdade domaren hade i allmänhet i många år fått behandla alla möjliga tvister, däribland handelsmål av svår natur. Att dessa ledamöter var oförmögna att behandla dessa tvister utan medverkan av lekman kunde således inte styrkas. Att lekmän bättre skulle tolka och förmedla

³⁵ Prop. 1905:73, s. 1-4

³⁶ Carl Georg Lindbäck var justitieråd från 1892-1916, född 1846, död 1917.

³⁷ Prop. 1905:73, s. 8-11

handelsbruk som motivet framförde kunde även det kritiseras. Det hände ofta att köpmäns utlåtanden eller vittnesmål till rätten, stod emot vad annan köpmän erlagt på samma fråga, detta inträffade till och med när köpmännen var boende på samma ort och bar samma position i sin bransch.³⁸

I tidigare utredningar på ämnet framfördes det att många över- och underinstanser ofta dömt olika på liknande handelstvister. Uppfattningen var då att detta var på grund av de rättslärdas ledamöternas bristfälliga kunskap inom handel. Lindbäck framför vad detta emellertid kan bero på, var den bristfälliga lagstiftningen på handelsområdet som varit den bidragande faktorn för domstolarnas oenighet till hur dessa mål skulle bedömas. Då det nu skulle tillkomma en fullständig lag på området, torde det inte vara några tvivel att denna problematik skulle försvinna.³⁹

När det kom till näringslivets främsta behov, som framförts sedan diskussionen började år 1875, vilket var kravet på skyndsamma handelsprocesser, var denna lag inte till någon hjälp då ingen av de föreslagna bestämmelserna löste denna fråga. Det kunde tvärtom fördröja processerna om handelsledamöterna försöker fördröja processen i vinstsyfte.⁴⁰ Även det faktum att lagen tillät att flera frågor dömdes i samband med handelsfrågor innebar direkt en förlängd process. Förtroendet för hela domstolsväsendet skulle även komma att bära risk då lekmän nu skulle ansvara för särskilt svåra mål som näringslivet var i behov av att få klarhet i. Ytterligare ett faktum var att man nu var tvungen att hitta lämpliga, ärliga, kompetenta affärsmän att offra tid och arbete, skulle vara en svår uppgift.⁴¹ Ett annat argument som presenterats i motiven till lagen var det faktum det var ett för högt krav att ställa på den rättslärdas domaren, att denne skulle vara indoktrinerade i diverse handelsbruk samt kunna genom det material som presenterats i en handelstvist, på kort tid ta in all handelsteknik, fackspråk och annat för att kunna fatta ett välgrundat beslut. Det var med det sagt förundransvärt att denna lag endast ändrade sammansättningen i de första instanserna, det skulle kunna leda till att allmänheten, särskilt de från handelslivet, kom att betrakta överinstansernas rättskipning underlägsna jämfört mot rådhusrätterna. De högre instanserna auktoritet riskerades då att ifrågasättas.⁴²

³⁸ Prop. 1905:73, s. 11-12

³⁹ Prop. 1905:73, s. 13.

⁴⁰ Prop. 1905:73, s. 13.

⁴¹ Prop. 1905:73, s. 14.

⁴² Prop. 1905:73, s. 15-16.

Under det utredande arbetet till förslaget till lag om köp och byte av lös egendom, hade ett samarbete med Norge och Danmark inletts i syfte att harmonisera handels lagstiftning i största mån möjligt. So- og handelsretten i Danmark och Norges 1902 års antagna lag som fastställde att handelsdomstolar skulle inrättas år 1904, hade framförts i motiven till förslaget till särskild sammansättning i rådhusrätterna. Att den nya köp- och sälj lagen som utarbetats sida vid sida med Danmark och Norge fanns inget tvivel avseende att vi skulle uppnå en harmonisering, det var dock tvivelaktigt att en lag om särskild sammansättning i våra domstolar bidrog till det syftet. Först och främst var Norges handelsdomstol en ny förordning. Det var således för tidigt att fastställa hur denna lag kunde jämföras mot både Sverige och Danmark. När det gällde den danska So- og handelsretten var den exklusiv till Köpenhamn, om inte parterna var överens om att föra talan till denna. Det var en stor skillnad mot Sveriges lagförslag, där tre städer tillfördes behörighet till särskild sammansättning, dock endast om part begärde det.⁴³ Lindbäck angav med ovan nämnda argument att han inte kunde tillstyrka lagförslaget⁴⁴.

Justitieråden framförde ett antal förslag på de diverse bestämmelserna i lagen. Bland annat var justitieråden eniga om att konkursmål som hänförde sig till handel vore lämpligt att handläggas av den särskilda sammansättningen, eftersom större delen av de svåra handelsmål där sakkunnig expertis efterfrågades var konkursmål.⁴⁵ Behörighetskraven fick förslag angående omformulering samt rekommenderade att minimiåldern för handelsledamöter höjdes från 25 år till 30 år. Detta var i likhet med Norge och Danmark, det kunde inte förväntas att en 25-åring erhöll den spetskompetens och erfarenhet dessa sakkunniga ledamöter skulle inneha för uppdraget.⁴⁶

3.4.4 Justitiedepartementets framförande

Chefen för justitiedepartementet statsrådet Ossian Berger⁴⁷ yttrade sina tankar om lagförslaget till införandet om särskild sammansättning vid rådhusrätterna i handelsmål. Mot bakgrund av Sveriges ambition att

⁴³ Prop. 1905:73, s. 16-17.

⁴⁴ Prop. 1905:73, s. 18.

⁴⁵ Prop. 1905:73, s. 19.

⁴⁶ Prop. 1905:73, s. 23.

⁴⁷ Ossian Berger, född 1849, död 1914.

samordna sin civilrätt, särskild på handelsns område, med våra grannländer hade denna lag utarbetats. Det hade i utredningen till Lagen om köp och byte av lös egendom uppmärksammats att det inte var tillräckligt att inhämta sakkunskap utanför domstolen i särskilt svåra handelsmål. Denna kunskap var tvungen att representeras inom vår egen domstolsorganisation. Det var i överensstämmelse med den svenska traditionen, lekmännens deltagande i våra domstolar hade sedan äldre tider varit ett verktyg för att tillförse denna eftersökta specialkunskap. Förslaget stod i överensstämmelse med våra grannländers system, särskilt Danmark och Tyskland, som hade handelsmål i domstolar med särskild sammansättning, dock långt ifrån i samtliga av deras underrätter. Inskränkningar i lekmanna deltagandets användning var i linje med sakens natur. Det var inte möjligt att alla orter kunde få tillgång till en sådan stor köpmannakår som kunde tillföra behöriga handelsledamöter. Både Danmarks och Tysklands system för lekmanadeltagande i handelsmål hade existerat en längre tid och var således allmänt erkända som fungerande system. Det fanns därmed goda anledningar att dessa system även skulle vara lika framstående i Sverige.⁴⁸

Berger fortsätter att anföra att behovet av lekmanadeltagande vid handelstvister i Sverige borde vara i större behov än andra rättsväsenden. Detta i orsak av hur vår rättsprocess fungerade, när sakkunniga tillkallades till rätten för vittnesmål eller utlåtande i regel av parterna och inte rätten. Denna systematik hade inneburit att sakkunnigas utlåtande ofta var stridiga mot varandra, vilket resulterade i att prövning av dessa blivit svårare än nödvändigt.⁴⁹ En ständig kritik landets ämbetsmän och domstolar bemöttes av var att det dagliga arbetet kunde resultera i att de såg på frågor på ett alltför teoretiskt sätt, som kunde resultera i att denna inte stämde överens med praktiken. Trots att denna åsikt i större grad var ogrundad, och allt för ofta uppkom på grund av missförstånd, fanns det inget bättre sätt att bemöta denna kritik från samhället genom det föreslagna lekmanadeltagandet i vissa handelsmål, vilket gett jurister och lekmän tillfälle att diskutera sin syn på särskild omständighet och erfarenheter i syfte att nå konsensus.⁵⁰

Avslutningsvis anförde Berger att valet att inte inrätta en specialdomstol som uteslutande behandlade handelsmål hade varit ett välbetänkt beslut. Genom förslaget om särskild sammansättning i ordinarie domstol, undvek man den situationen där praxis skapas som särskiljde sig från resterande rättsväsende. Inrättande av särskilda handelsdomstolar skulle även medföra

⁴⁸ Prop. 1905:73, s. 38.

⁴⁹ Prop. 1905:73, s. 38.

⁵⁰ Prop. 1905:73, s. 39.

en risk för avsevärd fördröjning av de mål där bedömning var tvunget att ske, om det tillfaller handelsdomstolens behörighet. Denna problematik undveks till stor del i förslaget, om bedömning om handelsmål skedde ändrades endast domstolens sammansättning och inte själva forumet.⁵¹ Departementschefen styrkte förslaget och resterande statsråd biföll hans hemställan. Justitieråd Lindbäck var den enda som inte biföll förslaget.⁵²

3.4.5 Lagutskottets respons

Lagutskottet tillkom med följande utlåtande till förslaget. De tidigare motiven till införandet av handelsdomstolar och i sin tur lagförslaget, var utifrån rättsväsendets ambition att harmonisera handelsrätten med våra närmaste grannländer, särskilt Tyskland och Danmark. Utskottet instämde i att detta ändamål både var önskvärt och således uppfyllde lagen om särskild sammansättning vid handelsmål för detta syfte. En avgörande faktor var den omständighet att näringslivet samt köpmännen i uniform varit enhälligt övertygade, samt att handelsmännens deltagande i rättskipning varit i hög grad både önskvärt och framställdes som en nödvändighet. Redan i det uttalande handelsmännens representanter angav i den förstärkta lagberedningens betänkande år 1887, angavs deras, i princip likasinnade åsikt, att införandet av en form av handelsdomstol var av stor prioritet och vikt för näringslivets utveckling.⁵³

Utskottet framförde även restriktiva kommentarer till lagförslaget. Sedan frågan först väckts, hade den kritiserats brett av landets jurister, även till denna förordningen hade reaktionen varit neutral till kritisk. Den särskilda sammansättningen i vissa av landets domstolar skulle inte utesluta de svårigheter, vilket hänförde sig till att tyda sakkunnigas utlåtande om vilket handelsbruk som faktiskt var tillämpligt i det särskilda fallet. Sakkunnigas utlåtande och allmänna utredningar kring de handelsförhållanden som var lämpliga i det enskilda målet skulle kvarstå, dock bestreds det inte att rättens förstärkning med sakkunniga lekmän inte hjälpte detta ändamål. Utskottet visade sig vara kritiskt inställda till bestämmelsen i lagförslaget, som krävde att en part var tvungen att ange önskan till särskild sammansättning av målet. Skulle denna förordning som hade brett stöd från näringslivet inte lyckas vinna handelsmännens förtroende i den närmsta perioden sedan

⁵¹ Prop. 1905:73, s. 38-39.

⁵² Prop. 1905:73, s. 42.

⁵³ Lagutskottets Utlåtande N:o 51, s.4-5.

införandet, skulle det naturligt tillkallats allt färre sammansättningar som i sin tur besegrade syftet av förordningen.⁵⁴

Utskottet var enligt ovan nämnda uttalanden positiv till förordningen, men angav ett antal förändringar av vissa bestämmelser i lagförslaget. De hemställde till riksdagen för bifall efter förändringar.⁵⁵ Den 20 juni 1905 angav riksdagen att lagen om särskild sammansättning vid vissa rådhusrätter vid behandling av handelsmål, skulle träda i kraft.⁵⁶

3.4.6 Sammanfattning och analys

Införandet av handelsdomstolar i svenska lagstiftningen hade för första gången gått igenom sedan diskussionen först upptogs år 1875. Det argument som har framförts i fördel för handelsdomstolar har varit mer utförliga än de tidigare. Framförallt så ser vi hur mycket av den tidigare kritik som anförts nu bemöttes. Argumentet att den skrivna lagen alltid prioriterats, även då särskilt i handelsmål, bemöttes med det faktum att merparten av handelsmål rörande lös egendom, regleras av avtalet sinsemellan parterna. Då formkrav för dessa avtal saknades ska avtalets innehåll framförallt tolkas i ljuset av handelsbruk och sedvänjor. Detta argument stod i direkt motsägelse till det tidigare framförandet att handelsbruk endast fungerade som ett utfyllande verktyg i rättsprocessen.

Justitieråd Lindbäck kritik mot att lagen inte uppfyllde näringslivet kanske mest framförda önskan att få tillgång till ett snabbare förfarande är välgrundat. Ingen bestämmelse i lagen är lämpat till detta syfte, det är även anmärkningsvärt att denna lag som inrättats till stor del på grund av näringslivets önskan till det, inte tar detta syfte i beaktning. Lindbäck anförde även att om lekmännen misslyckas med att skipa rätt på korrekt vis, riskeras hela rättsväsendets förtroende att rubbas, han tillför sedan direkt efter det, att om lekmännen gör ett enastående arbete kommer övriga instansers förtroende rubbas. Dessa argument är så kallade cirkelargument, vilket enligt författarens mening tyder på en viss partiskhet i frågan.

Statsrådet Berger framför respons till den kritik mot lekmännens motstridiga utlåtanden i vissa mål, om du genom part blivd tillkallad att vittna om ett

⁵⁴ Lagutskottets Utlåtande N:o 51, s.5-6.

⁵⁵ Lagutskottets Utlåtande N:o 51, s.5-6.

⁵⁶ SFS 1905, N:r 38 s.3.

visst handelsbruk vore det väldigt logiskt att detta vittnesmål är till partens fördel. Att nu denna sakkunskap delvis skall representeras inom domstolen är ett välgrundat beslut i syfte att motarbeta denna problematik. Berger framför även en intressant upplysning kring ämbetsmännens kritik från allmänheten i fråga om alltför teoretiska beslut, trots att han själv medger att dessa i större mån är ogrundat, ger det en inblick i samhällsdebatten under perioden.

Lagutskottet som var i högst grad positiva till förslaget anger en särskild viktig farhåga, på grund av lagens uppbyggnad, kan anordningen i stor del ignoreras om det vore så att näringslivet inte får förtroende för den, detta på grund av att part måste begära den särskilda sammansättningen.

3.5 Utvecklingen efter år 1905

I processkommissionens betänkande från år 1926 återupptogs frågan om införandet av särskilda handelsdomstolar. Den tidigare problematiken kring fördröjda processer i näringsbetingade tvister var fortfarande aktuellt, varför det gjordes en utredning för att åtgärda detta. Lagen om särskilda sammansättningar i vissa rådhusrätter från år 1905 var i relativt liten utsträckning tillämpad. En teori till lagens föga tillämpning som presenterade var lagens initiativ bestämmelse. Särskild sammansättning skedde endast om part påkallat att det tillkallas. Kommissionen anförde att det på grund av detta var i sakens natur att sådant initiativ i stor grad uteblev, således kunde inte nödvändigtvis parternas misstro till sammansättningen i dessa domstolar eller lagen i sig klandras. 1905 års lag samt den dåvarande rättegångsordningen var inte anpassad för deltagande av lekmän i rättskipning.⁵⁷ Den nuvarande processmetoden för lekmanadomares deltagande i prövningar av handelsmål hade inneburit att de blivit tilldelade det tidskrävande arbetet av målens förberedande utredning och hörande protokollering av hela processmaterialet. Denna metod hade inneburit utdragna handläggningstider och när det väl var avslutat överlämnades processmaterialets protokoll till lekmännen. Lekmännen hade då som uppgift att, utan muntligt föredragande eller möjlighet till rådgivning av de rättslärdade ledamöterna, avläsa och komma till beslut grundade på de stridiga punkterna i målet. Dagen då domen skulle avkunnas samlades samtliga ledamöter och lekmännen fick i regel ett

⁵⁷ SOU 1926:31 s. 62.

förslag av någon av de rättslärda ledamöterna. Om lekmännen inte ville godkänna förslaget skulle de på egen hand presentera ett annat förslag. Denna process medförde att både de sakkunniga lekmännen och parterna i målet inte hade förtroende för lagen.⁵⁸

3.5.2 Hovrättsförfarande

Kommissionens förslag till processordning var att lekmännen endast skulle delta vid huvudförhandlingen av målet, som skedde muntligen. Förslaget innebar att den förberedande utredning för målen inte skulle behandlas av lekmännen. Lekmännen skulle då vid huvudförhandlingen få delta i hela processmaterialet, muntligen och i lättsmält form. Därefter omedelbart på huvudförhandling skulle dem överväga domslut och ävens domens avkunnande.⁵⁹ Implementerades en ny muntlighetsprincip i den svenska rättegångsordningen, där material på ett koncentrerat vis förmedlas och behandlas vid ett rättegångs tillfälle muntligt, skulle förutsättningarna skapas för ett effektivt lekmanndeltagande i handelsmål.⁶⁰ Kommissionen anförde således att det mest effektiva sätt att uppfylla näringslivets behov av förbättrad handläggning av handelsmål, var att utveckla en ny rättegångsordning som implementerade muntlighet- och koncentrationsprincipen.

Processkommissionen framförde problematiken av den dåvarande instans systematiken, även i det fall en ny rättegångsordning tillförde koncentration och muntlighet i målen, är det ordinarie treinstansförfarandet fortfarande en tidsrisk för handelsmål. Om parterna i tvistemål med särskilda begränsningar skulle äga rätten att avtala om att målet skulle upptas direkt till hovrätten ansåg kommissionen skulle avhjälpa problemet, då målet endast skulle kunna gå två instanser.⁶¹

3.5.3 Utländsk hänvisning

Utredningen om lekmanndeltagande i rättsväsendet fortsatte genom att utreda hur andra nationer hade implementerat denna process. De utländska

⁵⁸ Almstrand SvJT 1923, s. 381-382.

⁵⁹ Almstrand SvJT 1923, s. 386.

⁶⁰ SOU 1926:31 s. 79.

⁶¹ SOU 1926:31 s. 80.

domstolsorganisationerna hade diverse former av lekmannadeltagande. Vissa länder hade särskilda handelsdomstolar inrättade som kunde bestå av endast sakkunniga lekmän från handelsns område, andra länder implementerade sakkunskapen genom särskilda sammansättningar för handläggning av handelsmål. I dessa var lekmän bisittare, alternativt representerades sakkunskapen från domstolens egen organisation.⁶² Kommissionen deltog i det 14:e Svenska Handelskammarmötet i Göteborg 1923, varav flera utländska länders handelsdomstolar presenterades. England som var ledande på handels- och sjöfartens område hade ett handelsdomstolsystem som inte inrättade lekmän som domare. Admiralty Court i London hanterade flera sjörättstvister. Där gjorde två sjökaptener en rättslärdomare sällskap, men endast som rådgivare, och inte meddomare. Sedan 1893 hade två Commercial Courts befunnits i London, som endast hanterade handels- och sjörättsmål. En lagfaren domare utövade rättskipning i dessa domstolar. Domarna fick dock endast vara erkända specialister på handelsns område. Frankrike och Belgien var de två länderna där handelsdomstolar endast bestod av lekmän. Till deras assistans fanns en av regeringen utsedd sekreterare som var rättslärdomare. Handelsdomstolarna var fristående från den vanliga domstolsorganisationen i dessa länder i första instans. Denna typ av system för handelsdomstolar hade tidigare existerat i Italien, Spanien och Holland. Handelsdomstolen i Paris bestod av köpmän som i betydande grad hade en juridiskt utbildning. I Norges antagna civilprocesslag från år 1915, som ej ännu var genomförd, hade parterna och domstolen rätt att tillkalla två sakkunniga bisittare vid handelsmål, två vid underrätterna och fyra vid lagmansrätterna. En allmän regel i samtliga länder var att handelsdomstolarna endast inrättades i de orter där, enligt regeringen, ansågs finnas ett behov för dess näringsliv.⁶³

Juristerna i landet hade sedan frågan först upptogs, påpekat att den verkliga orsaken till behovet av sakkunniga i handelsmål, var den svaga lagstiftningen på området. Detta uttalande stod i strid med grundarna till Lag om köp och byte av lös egendom, vilken i motiven framförde att den nya Köplagen bäst kom att tillämpas när sakkunniga handelsmän får tillträde i rättskipningen på handelsns område. Ett annat argument som påtalades flera gånger från juristerna var risken för att lekmännen deltog i rättskipningen riskerades mål att felhanteras i de fall den rättslärdomaren blev överröstad. Kommissionen bemötte lekmannaelementets risker genom att hänvisa till So- och Handelsretten i Köpenhamn, vilket hade till en

⁶² SOU 1926:31 s. 80-81.

⁶³ Almstrand SvJT 1923, s. 381-382.

övervägande majoritet är sammansatt av lekmän. Trots detta hade denna handelsdomstol inte framfört att lekmanöverröstning varit varken ett problem, eller en risk, för avgörandets riktighet.⁶⁴

Det alternativ där en handelsdomstol inretts med utesluten sammansättning av lekmän var inte godtagbart i Sverige. Icke-rättslärda personer besatt inte den kunskap som krävdes för att på egen hand utreda invecklade juridiska frågor och således var de beroende av sällskap genom antingen en rättslärdd sekreterare eller stående rättslärdd rådgivare. En domstol som var sammansatt av både sakkunniga lekmän och rättslärda ledamöter ansågs vara det enda alternativet för Sverige. Att inrätta en specialdomstol som endast hanterade handelsmål skulle emellertid innebära en alltför stor splittring i domstolsväsendet. Enligt kommissionen bidrog specialdomstolar till svårigheter i fördelningen av arbetsbördan mellan de olika domstolarna, som i sin tur kunde leda till att de redan relativt begränsade resurserna inte utnyttjats effektivt. Uppdelning av domstolsväsendet kunde även resultera i att det juridiska värde som skapats av att döma och utreda särskilt svåra mål föll bort, om dessa mål endast hanterats av en utomstående domstol. Kommissionens slutsats var att det främsta sättet att implementera lekmannelementet i Sveriges näringsbetingade tvister, var att inrätta särskilda avdelningar vid vissa hovrätter för behandling av handelsmål, sammansatt av rättslärda domare och sakkunniga lekmän.⁶⁵ I andra länders lagstiftning framgick det att särskilda domstolar endast behövde förekomma i de delar i landet där de ansågs vara nödvändiga. Denna princip tillämpades i 1905 års lag om särskild sammansättning vid rådhusrätterna i handelsmål. Kommissionen ställde sig kritisk till denna princip eftersom de ansåg att det riskerade att urholka syftet med lagen. Om endast ett fåtal domstolar existerade för detta ändamål skulle målen bli relativt få. Att införa systemet i samtliga hovrätter var emellertid inte ett alternativ på grund av arbetsbördan. Behovsprövning skulle ske genom att kungen fick bedöma huruvida en hovrätt skulle inrätta en särskild avdelning.⁶⁶

⁶⁴ Almstrand SvJT 1923, s. 386-387.

⁶⁵ SOU 1926:31 s. 80-81.

⁶⁶ SOU 1926:31 s. 126.

3.5.4 Sammanfattning och analys

1905 års lag om särskild sammansättning var ett misslyckande, eftersom lagen hade inte tillämpats i någon större mån. Lagutskottets farhåga visade sig uppfyllas till minsta detalj, på grund av lagens bestämmelse om parts val att påkalla sammansättningen, hade lagen undvikits att användas. Detta inte ensamt på grund av den särskilda bestämmelsen, det visade sig att lekmännen endast deltagit i det skriftliga process materialet, att detta varken uppskattats av parterna eller lekmännen är naturligt. Muntlighet och koncentration i rättegångsförfarande framför som ett effektivt verktyg för att förbättra lekmanna deltagandet. Problematiken kring skyndsamhet är fortfarande ett aktuellt problem under denna period, detta är inte underligt då föregående lag inte var i syfte till att undvika denna problematik. Det är dock nu första gången ett förslag tillkommer strikt för syftet att erbjuda skyndsamt förfarande.

Processkommissionen hänvisar i sin utredning om förslaget till särskild sammansättning i hovrätt till utländsk lagstiftning. Särskilt framförs So- og handelsretten i Köpenhamn som ett prakt exempel på lyckad handelsdomstol.

Kritik riktas mot införandet av specialdomstol för handelsmål, del framför de tidigare argumenten om resterande domstolars urholkande av praxis, samt en allmän kommentar om resurshantering.

3.6 Kritik mot hovrättsförfarande

I 1931 års principproposition behandlas 1926 års förslag om införandet av särskilda avdelningar för handelsmål i hovrätterna. Förslaget fick kritik från flera håll. Bland annat Svea hovrätt kommenterade att dessa sammansättningar borde inrättas i underrätterna i de större städerna samt att de skulle bestå av en majoritet rättslärda ledamöter. De övriga hovrätterna i landet ansåg att specialdomstolar för handelsmål var principiellt skadliga. Den sakkunskap som krävdes för att döma i särskilda mål tillgodosågs i bättre form av sakkunnigas utlåtanden. Kommerskollegium var sympatiska till förslaget, dock konstaterades att intresset från diverse handelsföreningar och näringslivet i stort var relativt svagt. Kritik riktades även mot det faktum att underrättens auktoritet i viss

mån berövades om hovrätterna blev första instans i ett stort antal handelsmål.⁶⁷

1938 års betänkande behandlade framförallt en ersättning av 1734 års rättegångsbalk, således skedde ingen ny utredning om diverse specialdomstolar eller liknande processer. Anledningen till detta var att de särskilda processformerna påverkades i stor grad av rättegångsbalk och därmed skulle särskilda processformer återupptas om beredningens förslag till den nya rättegångsbalken blev antagen.⁶⁸ Hänvisning till 1931 års proposition gjordes i betänkandet. Man framförde vikten av att bibehålla underrättens auktoritet och behörighet var principiellt viktigt för rättsväsendet. Vidare angavs det att huvudregeln alltid skulle vara att allmän underrätt skulle fungera som första instans för samtliga mål.⁶⁹

3.6.2 alternativ till skiljeförfarande

Eninstansförfarande var ännu aktuellt, i ljuset av näringslivets behov av skyndsamma tvistemålsprocess. Skiljemannaförfandet var ett populärt alternativ som uppfyller behovet av skyndsamma processer. Det ansågs dock vara bristfälligt när det kom till juridisk riktighet i bedömningen av målen jämfört mot ett ordinarie domstolsförfarande. Det förelåg därmed starka skäl för att inrätta ett alternativ till skiljemannaförfandet. Detta utmynnade i ett förslag där hovrätt kunde föreläggas som första och sista instans vid mål där parterna var skriftligt överens om eninstansförfarande. Det krävdes även att målet var av civilrättslig karaktär.⁷⁰

3.6.3 Justitiedepartementets respons

Justitiedepartementet behandlade förslag till eninstansförfarande, statsrådet Karl Gustaf Westman⁷¹ framförde följande: förslaget har inneburit att ett stort antal meningsskiljaktigheter uttalats, vissa hade ställt sig positiva till förslaget och ansett att den möjligheten till eninstansförfarande i hovrätt, dels tillät parter att undvika långdragna processer, dels undvek att tvingas

⁶⁷ Prop. 1931:80 s. 181.

⁶⁸ SOU 1938:44 s. 4.

⁶⁹ SOU 1938:44 s. 47.

⁷⁰ SOU 1938:44 s. 47.

⁷¹ Carl Gustaf Westman var statsråd och riksdagsledamot för bondepartiet, född 1876, död 1944.

till ett skiljeförfarande. Kritik riktades emellertid mot förslaget, framförallt från underrätterna som menade att en sådant eninstansförfarande kom att tillämpas av parter i en sådan stor omfattning, att underrätterna auktoritet skulle försvagas. Enligt liknande grunder framfördes det även att högsta domstolen riskerade att inte få behörighet att döma de särskilt svåra handelsmål, som lär tillämpa detta eninstansförfarande.⁷²

Förslaget kritiserades av Svenska Lagrådet. De framförde att näringslivets val av skiljedom var framförallt grundat i behovet av den särskilda tekniska kunskap som skiljedomar erbjöd. Hovrätt utan särskild sammansättning saknade denna kompetens för att bidra med efterfrågad sakkunskap, således krävdes det en specialdomstol likt So - og Handelsretten i Köpenhamn för att uppfylla näringslivets behov.⁷³ Att rättegångsavgift inte skulle utgå i dessa eninstansförfaranden ansåg lagrådet inte vara rättvist med tanke på att det framförallt förordnats för att bemöta näringslivets stora och komplicerade mål, att det skapas ett billigare rättegångsförfarande för detta ändamål kunde inte stödjas.⁷⁴ Lagrådet framförde ett alternativ för att bemöta både näringslivets behov av skyndsamma och juridiskt riktiga avgöranden samt rättsväsendets önskan att vara delaktiga i dessa mål för prejudikatvärdet; en reglering av skiljemannaförfarandet som tillät domare i samtliga instanser att åta sig skiljemanna uppdraget, under förutsättning att han inte utsetts av en av parterna. Detta skulle tillföra både den eftersträlvade rättssäkerhet samt tillåta ordinarie domare att utveckla praxis.⁷⁵ Förslaget om eninstansförfarande i vissa av landets hovrätter upptogs inte i 1942 års proposition till förslag om en ny rättegångsbalk. Det särskilda utskottet underströk betydelsen av att frågan blev upptagen igen i samband med lagstiftningen av processformerna för olika grupper av mål. Detta uttalande styrktes av riksdagen.⁷⁶

3.6.4 Sammanfattning och analys

Debatten om handelsdomstolar började nu övergå alltmer till diskussion om eninstansförfarande. Förslagen är med det sagt framtagande i bakgrund av näringslivets behov av skyndsamma tvistemåls processer. I 1926 års processkommission förslag om eninstansförfarande i hovrätten kritiserade

⁷² Prop. 1942:05 s. 154

⁷³ Prop. 1942:05 s. 167

⁷⁴ Prop. 1942:05 s. 168

⁷⁵ Prop. 1942:05 s. 168

⁷⁶ Schlyter SvJT 1944, s. 157.

brett, vad som är särskilt anmärkningsvärt var det faktum att näringslivets intresse var svagt, det är första gången näringslivets intressegrupper inte står bakom ett förslag som är framtaget på området. En förklaring till detta kan emellertid vara vad som framförts av lagrådet, eninstansförfarande utan särskild sammansättning utgör inte ett logiskt alternativ före skiljemannaförfarande.

Ett argument som framförs mot kommissionen förslag är det argument som använts tidigare av jurister i frågan om handelsdomstolar, att ny lagstiftning på huvudområdet, i detta fall processordningen, måste först tillämpas innan man kan ta beslut om särskild förordning. Ett annat populärt argument mot införande av dylika lagar som använts i under princip hela debattens livslängd, är risken att någon instans eller domstol förlorar förtroende, möjlighet till prejudikat byggande och allmän brist på mål, om särskild domstols anordnas. Lagrådet framförde en lösning till denna problematik, genom att tillåta ordinarie domare att vara skiljedomare, får ordinarie domstolsorganisation vara delaktig i processen, samtidigt som näringslivet får ett skyndsamt förfarande med sakkunnig kompetens.

3.7 Handelsdomstolar åter i utredning

Diskussionen kring införandet av handelsdomstolar hade nu vid flera tillfällen varit under utredning bland olika juridiska organ. Processlagberedningen framförde i sin Juni-Promemoria till den nya rättegångsbalken sin argumentationslinje för det omtalade ämnet. Skälen som framfördes för införandet av en handelsdomstol var följande; kompetensen inom området på handel borde domstolen bära inom sin organisation samt den skyndsamma processen näringslivet önskade borde gå över behovet av den vanliga instansordningen i särskilda fall.⁷⁷

Lagberedningen presenterade två förslag inom området. Det första var en lag om handläggning vid vissa rådhusrätter där särskilda avdelningar för handel- och sjöfartsmål skulle inrättas. Domstolen skulle bestå av två rättslärdade ledamöter och tre sakkunniga lekmän. Lekmännen skulle utses av kungen. Parterna fick möjlighet att komma överens om att avtala bort deras talan för överklagande till högre instans. Det andra förslaget var att införa nationellt centrala specialdomstolar för särskilda handels- och sjöfartsmål.

⁷⁷ SOU 1944:10 s. 9.

Dessa skulle vara fristående från den vanliga domstolsordningen. Andra och sista instans i dessa mål var högsta domstolen.⁷⁸

Som stöd för förslaget om inrättandet av specialdomstol för handels- och sjöfartsmål framfördes det att kravet som ställs på den rättslärd ordförande var högt i såväl juridiska kunskaper som inom handels och sjöfartens sakkunnighet. Denna standard kunde inte ens domarna hos de största rådhusrätterna besitta. Det framfördes vidare att domstolen behövde finna en, utöver den vanliga, stark auktoritetsställning jämfört mot de ordinarie underrätterna för att det skulle förväntas att näringslivets högst kvalificerade människor skulle frivilligt lägga sin tid på domstolsförandet.⁷⁹ Lagberedningen ansåg att, med hänsyn till det ovannämnda uttalandet kring näringslivets representanters ovilja att medverka i rättskipning på handelsområde, särskilt i verkan på första instans, så tog man beslutet att det inte längre kan stödjas att inrätta särskilda avdelningar i de större rådhusrätterna.⁸⁰

År 1943 kom kommerskollegium med ett utlåtande kring införandet av handelsdomstolar i Sverige. Flera institutioner, samt Stockholms handelskammare som ledande roll, angav att en nationell specialdomstol baserat på So- och Handelsretten i Danmark borde införas där överklagande av denne domstol skulle gå direkt till Högsta domstolen som sista och avgörande instans. En central domstol för handelsmålen hade tidigare presenterats med argumenten att tillföra den muntlighets princip som So- och Handelsretten i Danmark hade, som tillför en mycket snabbare process. Dessa argument för en centraliserad handelsdomstol var inte längre godtagbara eftersom den nya rättegångsbalken infört muntlighetsprincipen och koncentrationsprincipen. En snabb och rättvis process i alla mål var en allmän princip. Under den danska rättegångsreformens arbete togs frågan upp om att avskaffa So- och Handelsretten på grund av den nya standarden för muntlighet och koncentration i samtliga domstolar. Den avslutades med att So- och Handelsretten fick kvarstå, främst på grund av dess roll i rättegångsväsendets evolution på området. Argument mot behovet av sakkunniga bisittare framfördes även med hänvisning till den ringa användningen av 1905 års lag om särskild sammansättning.⁸¹ Kommerskollegium avtog på grund av ovanstående förklaringar införandet av en centraliserad handelsdomstol. Sverige industriförbund framförde

⁷⁸ SOU 1944:10 s. 10.

⁷⁹ SOU 1944: 10s. 10

⁸⁰Ibid

⁸¹ Schlyter SvJT 1944, s. 160.

förslag om införandet av särskilda handelsavdelningar vid hovrätterna i landet. Sveriges köpmannaförbund, grossistförbund samt Skånes handelskammare framförde samma förslag. Processlagberedning som tidigare framfört sympatier för en prorogationsrätt för handelsmål till hovrätten stod inte längre till stöd att denna rätt endast skulle tillfalla handelstvister. Kommerskollegium avböjde förslaget.⁸²

Lagen om särskild sammansättning från år 1905 upphävdes i samband med den nya rättegångsbalken, som motiv angavs det i princip ej befintliga användandet av den.⁸³

3.7.2 Sammanfattning och analys

Förslag till handelsdomstol baserat på So- og Handelsretten, framfördes av näringslivets intressegrupper. Argumenten likt tidigare har varit den kompetens som krävs av ordinarie domare att döma dessa mål är för högt ställt, således borde särskild domstol införas. Förslaget nekades med referens till att den nya rättegångsbalken nu har infört koncentration och muntlighet vid samtliga mål. För första gången har nu kritik riktats mot utländsk lagstiftning som varit inspiration för förslagen, man framförde att Danmark har föreslagit att avskaffa sin handelsdomstol, och använt detta som grund att även vårt grannland nu inte ser institutet i lika högt anseende som förr.

Lagen om särskild sammansättning vid rådhusrätterna i Stockholm, Malmö och Göteborg, var nu upphävd. Detta var fullt naturligt med tanke på lagens misslyckande.

3.8 Debattens brytpunkt

År 1961 fastställdes att en domstolskommitté skulle sammanställas för att undersöka sammansättningen för underrätterna i tvistemål. Under undersökningen återuppstod frågan om hur rätten ska vara sammanställd för särskilda tvistemål. Det framgick att en stor del av tvistemålen i landet avgjordes i skiljedomstolar, särskilt inom handels område valdes

⁸² Schlyter SvJT 1944, s. 159.

⁸³ Prop, 1946:262, s. 40.

skiljedomstolar framför de ordinarie domstolarna. Faktumet att skiljedomstolar föredrogs av näringslivet kunde bero på behovet av att få tvisten bedömd av domare med särskild kunskap inom det tvistande ämnet, samt en önskan om en skyndsam process och slutligen diskretionen som erbjuds av en icke offentlig rättegång. Kommittén framförde att skiljemannaförfarandet inte alltid kunde leverera samma materiellt riktigt avgörande som rättsväsendet erbjöd. En för stor användning av skiljedomstolar riskerade därmed med i viss mån landets rättssäkerhet. Således var det av vikt att rättsväsendet kunde erbjuda en process i domstolen, som kunde vara ett alternativ till skiljemannaförfarandet.⁸⁴

De övergripande argumenten som problematiserade den dåvarande processen för skiljeföranden var dels att kostnadsbilden var så pass stora att endast finansiellt starka parter hade tillgång att nyttja dessa domstolar.⁸⁵ Den förlorade parten riskerade att inte endast belastas av motpartens rättegångskostnader utan också, i det fall motparten yrkade på det, kunde skiljemännen pröva om förlorade part också skulle stå för skiljemannakostnaderna.⁸⁶ Fri rättegång beviljades till allmän underrätt, polisdomstol, poliskammare och krigsdomstol.⁸⁷ Då rättshjälp inte omfattade skiljedomsrelaterade kostnader var en farhåga att de som i praktiken var i behov av denna processform inte hade tillgång till den på grund av ekonomiska hinder.⁸⁸ Den relativt stora skillnaden mellan den allmänna processen och skiljeförfarandet var det faktum att parterna hade kontroll över hur rätten var sammansatt. Även den potentiella förlängningen av processen till sista insats ansågs vara en risk både i tid och kapital. Det ordinarie domstolsförfarandet ansågs potentiellt löpa risken för att urholkas, på dels sitt förtroende som dömande makt på grund av de brister som nämnts, dels det faktum att domstolsväsendet förlorade sitt inflytande genom prejudikatsbildning eftersom en stor del av målen inom avtalstvister avgjordes av skiljeföranden.⁸⁹

Kommiténs slutsats var ett förslag på en särskild skiljedom som skulle bedömas i tingsrätt med särskild sammansättning. Om parterna inte enats om något annat skulle skiljedomstolen bestå av tre lagfarna domare och två lekmän. Parterna skulle välja dessa bisittare som i ordinarie

⁸⁴ SOU 1972:22 s.5.

⁸⁵ SOU 1972:22 s.94.

⁸⁶ 1929:145 §24, lag om skiljemän.

⁸⁷ 1919:367 §1, lag om fri rättegång.

⁸⁸ SOU 1972:22 s.94.

⁸⁹ SOU 1972:22 s.95.

skiljeförfarande och skiljedomstolen skulle vara enda instans som behandlade tvisten.⁹⁰

3.8.2 Sammanfattning och analys

Härmed övergick debatten om handelsdomstolar officiellt till reformer för skiljeförfaranden. Argumenten och systemen för handelsdomstolar och skiljeförfarande är visserligen till stor del lika, dock har nu diskussionen i större grad övergått till skiljeförfarandets förmåner och nackdelar. En av argumenten mot införandet av handelsdomstolar som upprepats ett flertal gånger i olika utredningar, är farhågor att den ordinarie domstolen eller viss instans, inte får tillräckligt många handelsmål till behandling, som kan leda till att de hålls utanför prejudikat processen och den kunskap som skapas genom att behandla dessa mål.

Skiljeförfarandet kritiserar även med hänsyn till kostnadsbilden, att detta förfarande som erbjuder skyndsam process med sakkunniga domare, endast kan nyttjas av de från näringslivet med tillräckligt med kapital, är inte acceptabel. Liknande argument användes mot införandet av handelsdomstolar tidigare, att näringslivet skulle särbehandlas var inte godtagbart i början av debatten, en viss ironi föreligger att nu näringslivets rikaste fått en indirekt fördel tack vare lagstiftarens passivitet i frågan.

⁹⁰ Ibid.

4 Analys

4.2 Varför inrättades och avskaffades 1905 års lag?

Motiven till lagen grundas dels i de argument som presenterats sedan debatten först upptogs, en önskan från näringslivet att inrätta särskild sakkunskap på handelns område vid handelstvister. Detta behov hänför sig till det faktum att handelsbruk och sedvänja är av särskild betydande vikt vad gäller handelstvister. Avtal, vare sig muntliga eller skriftliga står i centrum för samtliga tvister på handelns område, voro avtalets innehåll och mening inte skiljaktigt mellan parterna vore tvist nästintill inte för handen, således är domstolens roll i merparten av dessa tvister att tolka avtalets bakgrund och riktiga syfte. Handelsbruk och branschpraxis är de verktyg som främst kan användas för att göra denna rättsbedömning. Behovet av sakkunniga lekmän i rättsprocessen ansågs vara ett sätt att tillföra domstolarna betydande expertkunskap om just dessa verktyg, som i sin tur skulle innebära ett förbättrad process i handelsmål.

Harmoniseringen av den svenska, danska och norska handelsrätten var ett centralt syfte för de nya lagarna på handelns område i Sverige. 1905 års lag om särskild sammansättning fick i sin motivering även detta syfte. Om lagen kan anses bidra till harmonisering mellan länderna är upp för tolkning, Norge hade ingen handelsdomstol vid denna tidpunkt och den danska handelsdomstolen var en specialdomstol till skillnad från den lag som nu skulle tillfalla Sverige. Vad som inte är en tolkningsfråga är justitiedepartementets tydliga hänvisning till både den tyska och danska lagstiftningen på området, man framförde hur bägge dessa nationers handelsdomstolar var beprövade och framgångsrika. Detta i ljuset av att införa en lag på området som i stor del skiljer sig markant från både dessa system är ett tydligt sätt att legitimera sin lag genom referens till prestigefyllda nationer i linje med teorin av legaltransplantation.

Hur samhällsdebatten påverkar införandet av 1905 års lag är inte helt tydlig. Det kan argumenteras för att sveriges handelsstånd önskan och förväntan om inrättandet av en handelsdomstol i landet påverkat beslutet, denna teori överensstämmer i sådana fall med lagutskottets framställan att en anledning av att bifalla förslaget var näringslivets enhälliga önskan om, det sedan de först hördes år 1887. Ossian Bergers framförde att

samhället under perioden var kritiska till ämbetsmännens alltför teoretiska verksamhet, han ansåg att lagförslaget då var ett sätt för att bemöta denna kritik genom att tillåta allmänheten att vara delaktiga i rättskipningen. Denna kommentar är i viss mån inte så realistisk med tanke på att ett fåtal handelsmän kunde få delta i vissa mål i de tre städerna, dock ger framförandet en bild av hur ämbetsmännen önskade att tillmötesgå samhällets åsikter, även om detta endast var genom ord.

Lagens upphävning var inte av någon vidare teoretisk natur, misslyckandet hade många grunder men den starkaste kan varit de svåra förutsättningarna lekmännen hade att effektivt delta i rättskipningen. Den stora framgång so- og Handelsretten i Köpenhamn hade var på grund av det muntliga förfarandet. Att vår svenska motsvarighet saknade denna grund princip utgjorde ett för stort problem och på grund av lagens bestämmelse som krävde att part anförde dess tillämpning verkade vara ett för stort hinder för dess tillämpning. Det som varit särskilt fascinerande med detta misslyckande, var det faktum att lagrådet förutspådde att exakt denna situation kunde inträffa om näringslivets förtroende brast för lagen.

4.3 Debattens utveckling

Den tidiga diskussionen kring handelsdomstolars införande i syfte att täcka den brist på handels kunskap inom domstolen samt bidra till ett skyndsamt förfarande, kritiserades på framförallt två grunder. Det kan inte antas att lekmän gör en bättre juridisk bedömning än rättslärd domare, innan man kan ska införa en särskild lag för rättskipningen skall lagstiftning ske på huvudområdet, det vill säga handelsrätten. Dessa argument återanvändes i stora delar under hela debattens livslängd, senare tog den form av att det inte är handels lagstiftningen som måste fastställas utan ny lagstiftning för rättegångsreglerna. Denna argumentationslinje är inte i sig särskilt välgrundad men man kan tolka det som att juristerna i detta fallet antingen inte var intresserade av att inrätta en handelsdomstol i landet, eller, att det prioriterade annat, sannolikt en blandning av dessa faktorer.

En ständig rädsla har framställts att inrättandet av någon form av handelsdomstol skulle kunna riskera att resterande domstolar förlorade

sitt förtroende från allmänheten samt då i samband med det dess prejudikat byggande funktion. Detta argument är i viss mån rätt urvattnat efter 100 år av samma farhåga, dock kan man se efter 1905 års lag som i princip dog ut på grund av just förtroende brist hur denna rädsla varit legitim.

Samhällets inflytande på debatten syns ett flertal gånger i historien. Först är den särskild tydlig i den förstärkta lagberedningens utlåtande, där de framför att näringslivet inte skall särbehandlas i frågan om behovet av skyndsamma förfaranden. Vikten av att särbehandling inte skall ske i sveriges rättssystem framförs särskilt i lagutskottets motiv till avslag för Pehr Lithanders motion, där ansåg man att införandet av specialdomstol för handelsmål stod i direkt strid med den samhällsutveckling som skett det senaste århundradet, principen om allas inför lagen, berörde då även näringslivets intressen.

Utländsk lagstiftning har till stor del även har inflytande i debatten. Bland annat i Erik Åkerlunds motion till införandet av handelsdomstolar, framförs Frankrike som ett ledande land inom handel och dess juridik, Åkerlund lånar dess prestige i försök till att legitimera frågan i vårt eget land. Den danska so- og Handelsretten har flera gånger hänvisats som argument för att handelsdomstolar är ett förfarande som redan prövats och varit framgångsrikt, intressant är här att utlandets lagstiftning många gånger undvikits att bemötas av de som motsatt sig handelsdomstolar. Tills Danmark själv upptog frågan om de ska avskaffa den, jag tolkar detta som att de som varit kritiska till införandet av handelsdomstolar, ändå ansett att hänvisning till den framgångsrika handelsdomstolarna varit ett väl grundat argument, vilket användes i motsatt håll när det var fördelaktigt.

5 Slutsats

Debatten om handelsdomstolar pågick i över 100 år, trots detta har vi sett att argumenten för och mot dessa varit återanvända genom större delen av historien. Näringslivet har naturligt varit den stora drivkraften som hållit diskussionen vid liv, vart juristerna på andra sidan är de som hållit den tillbaka. Trots framgångsrika exempel på utländsk lagstiftning har Sverige aldrig adopterat en riktig handelsdomstol. Den lag från år 1905 var det närmaste vi kom i saken, lagen var i allra högsta grad i gott syfte men redan innan den bifölls var den dömd att misslyckas. Dels på grund av den skriftliga rättsprocessen, dels i anledning av lagens egen systematik. Samhällsdebatten utgjorde några avtryck i diskussionen men kanske allra starkast var det faktum att näringslivet inte fick sin vilja genom.

Källförteckning

Offentligt tryck

Propositioner och skrivelser

Prop. 1905:73 Förslag om särskilda sammansättningar av rådhusrätterna vid handelsmål

Prop. 1931:80 angående huvud grunderna för en rättegångsreform

Prop. 1942:05 Förslag till rättegångsbalk

Prop. 1946:262 Förslag till nya rättegångsbalken

Statens offentliga utredningar

SOU 1972:22 Domstolsväsendet

SOU 1944:10 Förslag till nya rättegångsbalken m.m.

SOU 1938:44 Förslag till rättegångsbalk

SOU 1926:31 Betänkande angående rättegångsväsendets ombildning

Övrigt

Nya lagberedningens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning, Stockholm 1884

Förstärkta lagberedningens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning, Stockholm 1887

Litteratur

Almstrand, Henrik: Inrättande av handelsdomstolar i Sverige. SvJT 1923

Friedman, Lawrence: Law and society and introduction. Prentice-Hall 1977.

Schlyter, Karl: Specialdomstolar för handelsmål. SvJT 1944

Petrén, Sture : Domstolarna och handelskamrarnas responsverksamhet, SvJT 1961

Persson Lennart: Allmänna domstolar och specialdomstolar. De nordiska juristmötet. 1975. Hämtad 2022-11-05 från <http://docplayer.se/9117969-Bilag-6-lennart-persson-allmanna-domstolar-och-specialdomstolar.html>

Ralf, Michaels: Forthcoming in Oxford Handbook of European Private Law, Oxford University Press, 2011.

Rippner, Max: De tyska handelsdomstolarna. SvJT 1945

Watson, J, Alan: Legal Transplants: an approach to comparative law. Scottish Academic press, 1974

Övrigt

(<https://www.riksdagen.se/sv/sa-funkar-riksdagen/demokrati/riksdagens-historia/riksdagsledamoterna-som-har-suttit-langst-tid-i-riksdagen/>), besökt 2023-01-02

(<https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=10763&forceOrdinarySite=true>), besökt 2022-12-20

(<https://sok.riksarkivet.se/Sbl/Mobil/Artikel/18590>), besökt 2022-12-27

(<https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=16430&forceOrdinarySite=true>), besökt 2023-01-02